

בין השורות

עיתון מקוון מבית לב לדעת - ידע מצמיח חינוך

גליון מס. 1 | ניסן התשע"ד

שואלים
שאלות

תוכן

3. דברי פתיחה לקראת פסח
4. שידוע לשאול | ראיון מצולם עם הרב דוד פוקס
5. מקום לשאלה | רעות ברוש
6. השאלה בשיח הכיתתי | הרב אורי ליפשיץ (הרצאה מצולמת)
7. מה נשתנה? | הרב יהושע שפירא
8. הבן החכם חוזר בשאלה | הרב יעקב נגן
9. את פתח לו | שאלות פותחות לליל הסדר

מנגינת השאלה

...למה צריך דוקא לשאול [בליל הסדר] ולא מספיק בקריאת ולימוד ההגדה?
בא וראה איך הגמרא [סנהדרין צג ב] דורשת: "ויען אחד מהנערים ויאמר הנה
ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגיבור חיל' יודע נגן – שידוע לשאול,
גיבור - שידוע להשיב"
מה לנגינה עם הידיעה לשאול? הוי אומר: נגינה היא התעוררות נפשית,
וזוהי גם כן ענין הידיעה לשאול: כדי לשאול צריך להתעורר!
זהו גם ענין ההגדה על דרך שאלה: הרי רצוננו להיגאל בליל זה, וגאולה מוכרחה
להתחיל עם התעוררות נפשית. מי שאינו מתעורר לקראת הגאולה אינו יכול
להיגאל! והמתעורר יכול להרגיש שהדברים נוגעים אליו - 'עשה ה' לי"
(רבי שלמה וולבה, עלי שור, חלק שני, שצ"ד)

עריכה: רעות ברוש | מערכת: משה וינשטוק, אורי ליפשיץ |
עיצוב גרפי: עדי צור | צילום ועריכה: רעיה ורדי, אסף פרי |

בפתח הגליון

ליל הסדר מזמין אותנו כהורים, כמשפחות וכפרטים למעמד למידה שיחולל משהו בליבנו. מעמד שמיועד להעברת והטמעת האירוע המכונן של יציאת מצרים והשלכותיו על העולם, על העם, ועלינו עצמנו. ישנן דרכים מגוונות להגיע לכך שאירוע היסטורי או טקסט מכונן יגע בליבו של אדם וישפיע עליו, כך למשל שימוש בדמיון, שיח משפחתי והפתעות מעוררות מביאות להתרחשות נפשית מעין זו ("מתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושים, נקבע בנפשותינו הדבר לעולם." ספר החינוך).

אבל מה שעומד במרכז ההתרחשות בליל הסדר הן השאלות. ההזמנה של הילדים ושל עצמנו לשאול, לברר, להקשות, לערער. כל אדם חייב לשאול, ואפילו אם הוא נמצא לבד, הוא "שואל לעצמו" (רמב"ם).

השאלה היא אחד הסיכויים הגדולים של הדברים להיות מופנמים בנפש האדם. כאשר השאלות עולות מן האדם, עולים הדברים שנוגעים בליבו, שמעוררים ומעסיקים אותו, מתחיל שיח פנימי בינו לבין האירוע מולו הוא עומד. זוהי הזמנה לכנות, ולבירור של הלא ידוע. מתוך הבירור, האירוע ומסריו יהדהדו בחיי הילד והוא יוכל להעמיק בהתרחשות ההיסטורית, בהשפעתה על עמו ואף להשליך את מסקנותיו לחייו שלו.

ההזמנה של הילד לשאול משדרת ביטחון של בני חורין, נינוחות וחוסר פחד. מי שיצא ממצרי המצרים והפך להיות בן חורין אינו מתיירא משאלות. הוא שמח בהן, הן מחדשות אותו, מוציאות אותו ממצרים ומאפשרות לו להיפתח לאופקי אמונה והתרחשות חדשים. מתוך השאלות אנו צומחים, מתוך השאלות והרצון הכן לדעת ולהבין, מתרחשת הנגיעה הפנימית.

אנו שמחים להגיש בפניכם את הגיליון הראשון של העיתון המקוון "בין השורות" מבית "לב לדעת", שיצא בעזרת השם לאור ארבע פעמים בשנה. גיליון זה מוקדש כולו, לשאלת השאלות בלמידה, לכבוד ליל הסדר הקרב ובא, ומתוך הבנה שהשאלה היא בסיס הלמידה

מקום לשאלה

רעות ברוש

צעדיו הראשונים של אברהם אבינו בעולם האמונה נבטו מתוך התבוננות בעולם, מתוך תהיות ושאלות: "כשהיה אברהם בן שלוש שנים, יצא מן המערה. הרהר בליבו: "מי ברא שמים וארץ? ומי ברא אותי?" (בתי מדרשות חלק א') האמונה מתגלה מתוך ההתבוננות, מתוך מבט תמים וסקרני, מתוך חיפוש ותהייה. האמונה יכולה להתרחב ולהתפתח במהלך חייו של האדם מתוך השאלות הקיומיות, מתוך הערעור על הידוע והברור ומתוך ההתבוננות המחודשת על המוכר. בדומה לאברהם אבינו, גם פסיעותיו הראשונות של רבי עקיבא בעולם התורה, היו מלוות בשאלות וקושיות.

"מה היה תחלתו של ר' עקיבא? אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום... הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי, למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תיו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה. הלך וישב לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע. אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת הלך וישב לו בינו לבין עצמו. אמר: אלף זו למה נכתבה? בית זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלן והעמידן בדברים". (אבות דרבי נתן פרק ו')

נראה כי לא לחינם החל רבי עקיבא את דרכו בלימוד התורה אצל מלמד התינוקות, וגם בהמשך חייו הוא משמר באופי הלימוד שלו את התמימות הילדותית, המתבוננת בעולם במבט של ראשוניות רעננה. בלימודו של רבי עקיבא ניתן לראות מצד אחד ענווה גדולה כלפי רבותיו, והפיכת עצמו לכלי לקיבול לתורה ומצד שני הוא אינו מתבייש להפנות לרבותיו שאלות, קטנות כגדולות: שאלות על הפרטים - "א' זו למה נכתבה?" על הכללים - "דבר זה למה נאמר?" ועל המשמעות - "פתחו לי טעם משנה"

רבי עקיבא כ"בעל תשובה" מתווה דווקא דרך של שאלה... הוא שואל על הנחות המוצא, לא מהסס לתהות על הראשונות, על הא'. "א' זו למה נכתבה?" שואל גם על מה שנראה לכאורה הפשוט ביותר ומתוך

תגידו מיד אם אני מפריע,
הוא אמר כשנכנס מבעד לדלת,
ואני תכרף מסתלק.

אתה לא סתם מפריע,
השבתי לו,
אתה מטלטל את כל קיומי.

ברוך הבא.

אווה קילפי

בתוך: הפרפר חוצה את הכביש,

עמ' 34.

מפינית: רמי סערי

כל הזכויות שמורות להוצאת כרמל

מה נשתנה

הרב יהושע שפירא

וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּנְךָ

ארבע קושיות "מה נשתנה", פותחות את החלק המרכזי של ליל הסדר- המגיד- אשר עיקר עניינו הוא קיום מצות "והגדת לבנך". הרמב"ם במשנה תורה פוסק להלכה על פי דברי רבותינו, כי בלילה הזה יש לעשות שינויים ודברים מתמיהים רבים, על מנת שהבנים ישאלו את שאלת השאלות של הלילה הזה- "מה נשתנה?".

"וצריך לעשות שינוי בלילה הזה, כדי שיראו הבנים וישאלו, ויאמרו: 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות', עד שישב להם ויאמר להם: כך וכך אירע, וכך וכך היה. וכיצד משנה, מחלק להם קליות ואגוזים, ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו, וחוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו. אין לו בן - אשתו שואלתו. אין לו אשה - שואלין זה את זה: 'מה נשתנה הלילה הזה', ואפילו היו כולן חכמים. היה לבדו - שואל לעצמו: 'מה נשתנה הלילה הזה'¹."

אם נחשוב מחדש על ליל הסדר המוכר לנו היטב, אמירת 'מה נשתנה' בלילה הזה היא עניין משונה מאוד. שאלה זו נשאלת על ידי הילד לא בגלל שהוא אכן תמה על המתרחש. ילד שמתכונן במשך חודש שלם לפסח- שום דבר לא יתמיה אותו. וביחוד, שגם את הקושיות הוא כבר למד לשאול בעל פה. יתר על כן, אם לא היו מלמדים אותו לשאול, ייתכן כי גם אלף כרפסים לא היו מעלים בו כל שאלה, ובכל זאת הוא שואל. בנוסף לכל זאת, הקושיות הן חלק מובנה בתוך נוסח ההגדה. לכן גם אם אדם נמצא לבדו בליל הסדר, עליו לשאול את עצמו "מה נשתנה", ולהשיב לשאלותיו שלו עצמו!

אם כן, יש להבין: מה נשתנה לילה זה שעושים בו כל מיני דברים משונים, כגון לשאול 'מה נשתנה' את מי שכבר יודע את התשובה, ולאכול כרפס מטובל במשקה? מה נשתנה הלילה הזה שבכדי לספר את סיפור היציאה ממצרים, עלינו לשאול ולתמוה "מה נשתנה?".

הסיבה הפשוטה היא, מפני שכך כתוב בתורה "והיה כי ישאלך בנך"² חז"ל דורשים שאין כאן תיאור מצב אפשרי, כמו "כי יהיה בך אביון"³, אלא הוראה של חובה. היה ניתן להבין ש"והיה כי ישאלך בנך", הוא

הבן החכם חוזר בשאלה

הרב יעקב נגן

”כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול” (הגדה של פסח).

שאינו יודע לשאול

שאלות הן הבסיס לצמיחה. השאלה פותחת בפני השואל הזדמנות להתבונן בעולם בעיניים חדשות, מתוך מוכנות ללמוד ולהשתנות, ומשמשת כלי המניע אותו לחפש ולגלות. בלא יכולת לשאול, אדם נשאר ”תקוע” במקומו ומעלתו, הוא יודע רק את המוכר וכל שאר העולם נותר עבורו ספר חתום. את מצוות סיפור יציאת מצרים ליל הסדר פותחת המשנה בתיאור ”הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו” (פסחים פ”י מ”ד) מה מלמד האב את בנו? לכאורה היינו מצפים שיתחיל לספר אודות יציאת מצרים, אולם המשנה ממשיכה ברשימת שאלות: ”מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות...?” כלומר, תפקיד האב הוא ללמד את בנו לשאול!¹.

התם

התם כבר יודע לשאול. אולם, בתמימותו הרבה, הוא מוכן לקבל עליהן תשובות פשטניות. לפעמים נובעת פשטנות זו ממגבלות המשיב ולעיתים מזומנות - מאלו של השואל, ’ולפי דעתו של בן אביו מלמדו’ (שם). בין כך ובין כך, התם מקבל גם בתשובות בנאליות ושטחיות שאינן מתמודדות עם עומק הקושיות והקשיים. עם זאת, בדיוק מסיבה זו הוא חי בעולם הרמוני בו הכול מסודר ומובן. אמנם, במבט ראשון, יש חן ורוגע בתמימות כזו אבל בסופו של דבר זו אשליה, העולם והמציאות מורכבים, ויום אחד הילד יגדל ויבחין כי לא הכול כל כך פשוט.

הרשע

האפשרות שהשאלות יהיו משכנעות יותר מאשר התשובות, יכולה

את פתח לו

שאלות על סדר ההגדה,

לדיבור ולשיתוף סביב שולחן הסדר

”הא לחמא ענייא...”

- אני מחזיק את המצה בידי, ממשש אותה וחושב: כיצד חשו בני ישראל כשאכלו את המצה בצאתם ממצרים?
- האם הם פחדו? האם שמחו? מה היו מחשבותיהם?
- מה זיכרון העוני של אבותינו במצרים מעורר בי?
- במה אני חשה ענייה?

”השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין”

- למה אני משועבד?
- מה יכול לעזור לי לצאת לחירות?
- מאילו מיצרים אני רוצה לצאת השנה?

”מה נשתנה הלילה הזה?”

- מה השתנה בי השנה?
- מה התחדש בחיי?
- מה הייתי רוצה שישתנה בי בלילה הזה?

”ושאינו יודע לשאול: את פתח לו”

- עם איזו שאלה אני מתהלך?
- איך פותחים את השער למי שאינו יודע לשאול?
- מה יכול לפתוח בי את נביעת השאלות?

”והגדת לבנך”

- מה אני כבן להורי רוצה לקבל מהם בלילה הזה?
- איזה מסר מיציאת מצרים חשוב לי להעביר לדורות הבאים?

"והיא שעמדה לאבותינו ולנו..."

- מה היתה ההבטחה והמשענת של עם ישראל לאורך הדורות?
- מה מסמלת אותה הבטחה עבורנו כיום?

"כמה מעלות טובות למקום עלינו"

- על מה אני רוצה להודות היום לקב"ה?

"כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו,

ואלו הם - פסח, מצה ומרור"

- מדוע חייבים לומר דווקא שלושה דברים אלו?
- אילו למצה היה קול, מה היא היתה אומרת לי?

"חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים"

- איך נראה אדם שזה עתה יצא ממצרים?
- מהי המשמעות של יציאת מצרים עבורי?

צפון

- מה הייתי רוצה להצפין ולשמור מהלילה הזה?

לב לדעת

ידע מצמיח חינוך

"לב לדעת- ידע מצמיח חינוך" היא תכנית משותפת למינהל החינוך הדתי ולמכללת הרצוג. מטרת התכנית היא לקדם למידה משמעותית בתחומי הדעת השונים בבתי הספר של החמ"ד. התכנית גובשה במהלך ניסוי בן עשר שנים, שתחילתו בהמלצות ועדה ציבורית, המשכו בשרשרת תכניות ניסיוניות במאות בתי ספר וסיומו בהקמת התכנית שמובילה, תוך לימוד ומחקר תמידיים, את תפיסת הלמידה במינהל החינוך הדתי.

במסגרת התוכנית אנו שותפים בכתיבת תכניות לימוד, עורכים השתלמויות למורים ברחבי הארץ ומפעילים אתר אינטרנט ובו תכנים רבים להוראה וללמידה.

חמ"ד בית חינוך כמשפחה